

ANALIZA I MJERENJE FAKTORA PORESKE EVAZIJE PUTEM KORIŠTENJA UPITNIKA-PRIMJER IZ BOSNE I HERCEGOVINE

Saudin Terzić

Doc. dr; Sveučilište Vitez, Ekonomski fakultet; Uprava za indirektno-neizravno oporezivanje; saudin.terzic@uino.gov.ba; ORCID ID: 0000-0003-1337-6608

Wolfgang Berger

Prof. dr; Savezno ministarstvo finansija Beč; Univerzitet u Beču, Austrija, w.berger@bmf.gv.at; ORCID ID: 0000-0002-5684-0653

Marian Wakounig

Prof. dr; Univerzitet u Mariboru, Slovenija, marian@wakounig.at; ORCID ID: 0000-0002-1358-3044

Sažetak: *Zbog brojnih problema kod analize i mjerenja poreske evazije ovo pitanje je važno ne samo za poresku administraciju već i za cjelokupni ekonomski i finansijski sistem jedne države. U BiH kao i u drugim zemljama u okruženju i svijetu zbog postojeće finansijske i ekonomske krize još je važnije pitanje analize mjerenja poreske evazije u cilju poboljšanja stanja javnih finansija. Kako mjeriti uticaj pojedinih faktora poreske evazije odnosno koji su u interakciji, korelaciji ili se pretpostavlja da su u korelaciji? Odgovor na pitanje je veoma kompleksan iz više razloga. Faktori poreske evazije se dinamički, mijenjaju se tokom vremena zbog privrednih uslova, inovacija u poslovanju, razvoja e-trgovine, ekonomske krize i danas COVID pandemije, političke stabilnost, raspoloživosti resursa, konkurentne situacije, kvaliteta i sposobnosti državnih institucija, poreske legislativa itd. U ovom radu je primjenom metoda anketiranja putem slanja upitnika, sprovedeno ispitivanje stavova ispitanika po pitanju subjektivnih i objektivnih faktora poreske evazije, kako bi se isti analizirali i mjerili. U vezi s tim, cilj ovog rada je istraživanje mogućnosti mjerenja i analize problema poreske evazije sa naglašavanjem faktora koji određuju poresku evaziju. Nadalje, u skladu sa ekonomskim trendovima, ovaj rad može da doprinese literaturi predstavljanjem rezultata i pokazuje da se upitnikom može spoznati posmatarna pojava.*

Ključne riječi: *oporezivanje; poreska evazija; upitnici.*

JEL klasifikacija: *H20, H26, H29.*

UVOD

Poznato je da kod upravljanja nekom pojavom prije svega zahtijeva se spoznaja glavnih faktora koji utiču na tu pojavu. Velike promjene i neizvjesnost okruženja potenciraju značaj poreske evazije. Različiti faktori poreske evazije nisu međusob-

no nezavisni, već naprotiv, zbog stalnih promjena okruženja, naročito zbog sve bržeg razvoja i širenja tehnike i tehnologije čvrsto su povezani. U tom smislu za potpuno razumjevanje uticaja pojedinih faktora na poresku evaziju potrebno je postaviti pitanje kakva je njihova korelacija i interakcija? Odgovor na pitanje je veoma kompleksan iz više razloga.

Prvo, osnovni problem kod analize i mjerenja faktora poreske evazije je nedostatak relevantnih, usporedivi i pouzdanih tumačenja i informacija o poštivanju i sprovođenju poreskih zakonskih propisa. Procjena i aktivnost u svakom istraživanju u velikoj je zavisnosti od pristupa kvalitetnim podacima i informacijama, jer ne adekvatni podaci i informacije mogu dovesti do pogrešnih zaključaka. Uostalom, prema Almu, poreska evazija je ilegalna, a pojedinci imaju jak poticaj da prikriju svoje nelegalnosti, s obzirom na finansijske i druge kazne koje su izriču pojedincima koji namjerno izbjegavaju poreske obaveze (Alm, 2012, p. 56).

Drugo, postojeća rješenja po pitanju analize i mjerenja faktora poreske evazije se ne mogu uopštavati i generalizirati, jer svako područje zahtijeva posebna razmatranja i specifična rješenja. Zato se postavlja pitanje kako analizirati i mjeriti koji su faktori specifični za nastanak poreske evazije odnosno koji doprinose i koje treba eventualno razmotriti. Treće, Koji su to najvažniji faktori poreske evazije? Neki faktori su prepoznati. Devos definiše faktore koji su ispitani u modelu pristupa ekonomskog odvracanja uključuju, složenost poreskog sistema, nivo usluga pruženih na osnovu prikupljenih prihoda, informacije iz finansijskih izvještaja, visina odgovornosti radi kazne, vjerovatnoća poreske kontrole, progresivna i stvarna visina poreske stope, visina kazne za poresku evaziju (Devos, 2014, p. 14).

Ovo empirijsko istraživanje je zasnovano na analizama upitnika. Sama priprema upitnika je aktivnost koja zahtijeva razmatranje brojnih pitanja uključujući i sljedeće: (Terzić, 2018, p. 24)

- Podaci koji se prikupe moraju biti u obliku i strukturi u kojoj se mogu analizirati.
- Struktura upitnika treba da ima unutrašnju logiku i slijed u nizu.
- Osigurati u upitniku da se pitanja međusobno prate i šta se želi postići putem odgovora i da li je ta informacija ono što je potrebno.
- Izbjegavati dvosmislenost, osigurati da čitatelj jasno razumije pitanje i sve ponuđene odgovore.

Dakle, rezultati su odgovarajuće komentarisani, jer je od velike važnosti dodati neke opisne komentare kako bi se pomoglo u razumijevanju sadržaja. U svjetlu navedenog, uzimajući u obzir probleme sa kojima se svakodnevno susrećemo, prije svega pošto živimo u svijetu koji se stalno mjenja, danas je teško analizirati faktore poreske evazije, pogotovo i zbog pojave pandemije „COVID 19“ i neizvjesnosti koje donosi. Ta neizvjesnost naziva se i kao „crni labud“ a to je opis nekog događaja kojeg je teško predvidjeti i kakve reperkusije i posljedice može imati.

ANALIZA I MJERENJE FAKTORA PORESKE EVAZIJE

S obzirom da je svijet postao globalan cjelina a i zbog samog značaja poreske evazije za ukupno funkcionisanje jedne države, postoji stalna potreba da se ispituje, analizira i mjeri uticaj pojedinih faktora na poresku evaziju. Uspjeh evazionog poduhvata umnogome zavisi od vrlo bitne pretpostavke, mogućnosti i spremnosti pore-

ske administracije za uspostavu i kreiranje jasnih smjernica da se na vrijeme otkrije poreska evazija. Sistem oporezivanja treba da bude uspostavljen i postavljen na način koji će smanjiti mogućnost poreske evazije, a da sa druge strane, isti da bude relativno jednostavan za primjenu kako od strane poreske administracije tako i od strane poreskih obveznika (Terzić, S., Berger, W., 2020, p. 119). Sama analiza i mjerenje faktora poreske evazije može doprinijeti uspostavi efikasnijeg mehanizma borbe protiv poreske evazije, bilo putem uvođenja preventivnih ili represivnih mjera.

Mnogi autori su u svojim istraživanjima pokušali pojasniti ove probleme. Prvi problem koji se susreće u svakom empirijskom istraživanju je analiza i procjena mjerenja neusklađenosti. Tako u svojoj studiji Feige, E., i Cebula, R. ukazuju da je mjerenje ponašanja koje pojedinci pokušavaju sakriti je inherentno (Feige, E., Cebula, R., 2011, p. 3). Generalno govoreći, pokušaj analize i mjerenja poreske evazije može dovesti i do oportunističkog oblikovanja rezultata. Prema dosadašnjim spoznajama nije moguće precizno kvantificiranje opsega pojedinih faktora na samu pojavu poreske evazije i sama analiza i mjerenje faktora poreske evazije nema jednostavan put i nije jednostavan zadatak. Postoje brojna istraživanja o uticaju pojedinih faktora poreske evazije.

Veliki je broj egzogenih faktora, na koje poreski obveznik ima vrlo mali ili nikakav utjecaj, jer se faktori dinamički mijenjaju tokom vremena (privredni uslovi, inovacije u poslovanju, razvoj e-trgovine, ekonomska kriza, politička stabilnost, raspoloživost resursa, infrastruktura, konkurentna situacija, kvalitet i sposobnost državnih institucija, poreska legislativa) a oni istovremeno imaju veoma značaj utjecaj, njihova stabilnost je bitan preduslov i najneposrednije utiču prije svega na finansijsku situaciju poreskog obveznika (Terzić, S., Wolfgang, B., Kljajic, Ž., 2018, p. 323).

Univerzalni model mjerenja i analize poreske evazije ne postoji i uniformna rješenja rijetko mogu da budu najpogodnija u svim okolnostima. U ekonomiji postoji nekoliko metoda procjene razvijenih na principu „mjerenja nemjerljivog“ (Schneider, F., Enste, D., 2000).

Jedan od uslova za analizu i mjerenje poreske evazije je uspostava kvalitetnih, zvaničnih i potpunih statističkih podataka, jer nepotpuni podaci mogu rezultirati da se donose pogrešne ocjene. Kod utvrđivanja stepena i karakteristika poreske evazije odmah se ističu dva problema, jedan je konceptualni a drugi je empirijski. Kod konceptualnog problema ističe se problem kada se tvrdi da je zakonita linija razdvajanja u praksi između poreske evazije i zakonitog načina poreske evazije veoma tanka i ta linija je u praksi često ne vidljiva. Ponekad sam poreski zakon nije jasan, a ponekad je zakon jasan ali poreska administracija zanemaruje određene aktivnosti po tom pitanju. Drugi problem je u tome što po svojoj prirodi poresku evaziju nije lako mjeriti (Slemrod, J., Yitzhaki, S, 2000, pp. 21-22).

Prema Jovašević, D. i Gajić-Glamočlija, M., u standardnoj finansijskoj literaturi uzroci evazije poreza uobičajeno se klasifikuju na; subjektivne faktore i objektivne faktore (Jovašević, D., Gajić-Glamočlija, M., 2008, p. 100). Svi ovi navedeni faktori na jedan način imaju uticaj na poresku evaziju.

Jovašević, D. i Gajić-Glamočlija, M., navode da u u pokretanju, realizaciji i dizajnu tih promjena možemo postići uspjeh samo ako spoznamo o kakvoj se prirodi problema radi (Jovašević, D., Gajić-Glamočlija, M., 2008, p. 100).

- Subjektivne uzroke čine oni elementi koji zavise od ličnosti obveznika. U subjektivne faktore najčešće se ubrajaju:

- Egoizam i težnja za sticanjem profita,
- Poreski moral,
- Nepostojanje svijesti o opravdanosti poreza,
- Shvatanja o pravičnosti poreskog sistema.

Uzimajući u obzir sve spomenuto, istraživači moraju imati na umu da se većina studija koja se bavi pitanjem poreske evazije, mjerenje visine poreske evazije će vjerovatno biti predmet sistemske greške, zato što se govori o predrasudama i zbog toga se ta pitanja „tretiraju oprezno“ (Alm, 2012, p. 65).

U kontekstu dostavljene analize, na kraju, posebno je važno istaknuti da postoji veoma malo istraživanja danas u Bosni i Hercegovini po pitanju analize i mjerenja poreske evazije i faktora koji je determinišu. Namjera ovog rada je da se putem teorijskih argumenta i empirijskim istraživanjem putem upitnika bliže rasvijetli i ukaže na moguće pravce poboljšanja upravo ovog područja i problema.

MATERIJALI I METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA IZ UPITNIKA

Pokušaj da se sačini analiza i mjerenje poreske evazije putem upitnika predstavlja izuzetno odgovoran i složen zadatak, pogotovo imajući u vidu kompleksnost zemlje kao što je Bosna i Hercegovina.

Primarni podaci prikupljaju se neposrednim promatranjem svojstava elemenata statističkog skupa u skladu s unaprijed definiranim ciljevima statističkog istraživanja. Prikupljanje ovih podataka zahtijeva definiranje statističkog skupa, izbor obilježja koja se žele istražiti, određivanje modaliteta promatranog obilježja, pripremanje anketnih upitnika i/ili pratećih formulara te organiziranje i sprovođenje samog prikupljanja podataka (Biljan-August, M., Pivac, S., Štambuk, A., 2007). Metode prikupljanja primarnih podataka su ispitivanje i posmatranje, a sredstva za prikupljanje primarnih podataka su anketni upitnici. Za analizu podataka, prikupljenim ovim istraživanjem, pored korištenja metode prikupljanja podataka putema ankete koristit će se komparativna metoda. Prema Rovčaninu, analiza podrazumijeva postupak naučnog istraživanja i objašnjavanja stvarnosti putem raščlanjivanja neke cjeline na sastavne dijelove i razmatranje svakog dijela za sebe i u odnosu na druge dijelove date cjeline (Rovčanin, 2006).

U skladu sa predmetom i problemom istraživanja za potrebe sprovođenja istraživanja, analiziran je upitnik uzorak od 300 ispitanika, s jedne strane 200 poreskih obveznika (66,7%), i sa druge strane 100 poreskih inspektora (33,3%) (prilog 1.) (Terzić, 2018, p. 210). Pitanja su bila koncipirana na način da na njih mogu odgovoriti osobe koja imaju prethodna iskustva sa fenomenom poreske evazije. Također, prilikom postavljanja pitanja ista su prezentirana jednostavnim riječnikom, kako bi se što lakše shvatila suština pitanja.

Da bi se ostvario postavljeni cilj, korišten je i upitnik sproveden od strane Svjetske banke (World Bank Open Data, 2020) (<https://www.enterprisesurveys.org/en/methodology>) i on se sprovodi od 1990-ih u različitim jedinicama u okviru Svjetske banke. Upitnik o preduzećima predstavlja istraživanje na reprezentativnom uzorku privatnog sektora u privredi i ispituje niz posebnih stavova koji pokrivaju širok spektar tema poslovnog okruženja. Na upitnik preduzeća odgovaraju vlasnici preduzeća i top menadžeri ili daju odgovore knjigovođe preduzeća i menadžere ljudskih resursa da odgovore na pitanja. Upitnik o preduzećima se sprovodi na nivou, preduzeća sa upo-

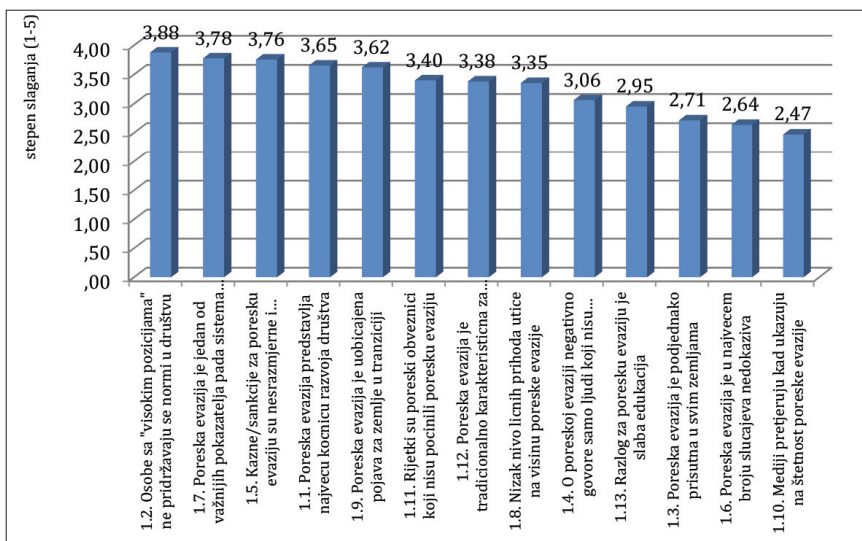
slenim 5-19 (mala), 20-99 (srednja) i više od 100 zaposlenih (velike firme) i obično je to proizvodnja, maloprodaja i ostale usluge.

Kao i svako drugo istraživanje i istraživanje putem upitnika ima svoja moguća ograničenja a najvažnije je tačnost prikupljenih podataka kroz upitnik. Upitnik kao instrument istraživanja upućuje na mogućnost subjektivne procjene stvarne situacije odnosno prikazivanje stvarne situacije ljepšom ili lošijom. Drugo ograničenje, odnosi se na obim i dizajn samog istraživanja odnosno da li se može donijeti drugačiji zaključak koji bi bio zasnovan na širem obimu istraživanja tipa velikog uzorka. Dodatno, tumačenje dobijenih rezultata nije bez uticaja pređubjeđenja.

REZULTATI I DISKUSIJA PO PITANJU STAVOVA PREMA PORESKOJ EVAZIJI

Kroz analizu stepena slaganja ispitanika iz uzorka po pitanju 13 tvrdnji sagledan je opšti stav ispitanika prema poreskoj evaziji. Slaganje je mjereno na Likertovoj skali 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem). Odgovori ispitanika iz uzorka po pitanju 13 tvrdnji koje izražavaju stav prema poreskoj evaziji prikazani su na grafikonu 1.

Grafikon 1. Poredak tvrdnji koje izražavaju stavove o poreskoj evaziji prema stepenu slaganja ispitanika

Izvor: (Terzić, 2018)

U nastavku će se prikazati rezultati anketnog istraživanja po pitanju poreske evazije. Analiza odgovora na pitanje normi i ponašanja unutar društva sa aspekta poreske evazije jasno govori da trenutno imamo visoko nesređenu situaciju. Prema rezultatima vidimo značajan broj ispitanika da iskazuje zabrinutost za postojeće norme ponašanja. Odgovori po ovom pitanju pokazuju da najveći broj ispitanika 75% ispitanika (onih sa slažem se i potpuno se slažem) ističu da osobe sa „visokim pozicijama“, se ne pridržavaju normi u društvu.

Što se tiče značaja pitanja, da li poreska evazija je jedan od važnijih pokazatelja pada sistema vrijednosti, jako velik broj ispitanika je odgovorio i ukazao (73% ispita-

nika je sa stavom, slažem se i potpuno se slažem) na kompleksnost problema poreske evazije. Ovaj podatak pokazuje da je sistem pada vrijednosti posebno izražen u Bosni i Hercegovini.

Kada je u pitanju visina kazne i da li su kazne/sankcije za poresku evaziju ne-srazmjerne i neefikasne i trebaju li biti daleko strožije, može se konstatovati da ispitanici smatraju da iste moraju biti srazmjerene i efikasne. Prema rezultatima istraživanja, ovakvi stavovi koji se odnose na kazne/sankcije, pokazuju očekivanja ispitanika da se jedna ovako važna oblast uredi 70% ispitanika ima pozitivan stav (slažem se i potpuno se slažem). Time bi se stvorila mogućnost efikasnije borbe protiv poreske evazije.

Na pitanje da li poreska evazija predstavlja najveću kočnicu razvoja društva? Opšta percepcija u odgovoru ispitanika je da poreska evazija predstavlja najveću kočnicu razvoja društva i na takav zaključka ukazuje stav slaganja 71% ispitanika (onih koji se slažu i potpuno se slažu). Iz ovakvog stava ispitanika može se vidjeti koliko su ispitanici svjesni opasnosti koju sa sobom nosi poreska evazija.

Anketirani subjekti smatraju kada je u pitanju da li je poreska evazija uobičajena pojava za zemlje u tranziciji, 56% ispitanika se slaže i potpuno se slaže 13%. Sa ovakvom tvrdnjom i ovakvim stavovima ukazuju na postojanje različitih iskustava u svim državama u tranziciji. Poreska evazija je stalni problem istorijski gledano sa ozbiljnim privrednim posljedicama, ne samo u tranzicijskim zemljama, također i u zemljama sa razvijenim poreskim sistemom.

Kod tvrdnje „da su rijetki poreski obveznici koji nisu počinili poresku evaziju“, imamo jako veliki broj pozitivni odgovora, 58% ispitanika ima pozitivan stav (slažem se i potpuno se slažem), dok pocenat negativnih odgovora im svega 27% ispitanika (ne slaže se i uopšte se ne slaže). Ovakvi odgovori idu u prilog stavu i daju jasan signal da svi poreski obveznici moraju imati jednak tretman i da se nešto mora hitno mjenjati radi stvaranja jednakih uslova za sve, a ne da oni koji su skloniji poreskoj evaziji budu u povoljnijem položaju.

Pitanje sa tvrdnjom „da je poreska evazija tradicionalno karakteristična za naš mentalitet“, pokazuje da se 58% ispitanika slaže. Ispitanici smatraju da je poreska evazija tradicionalna „vrijednost“ našeg mentaliteta, što može značiti da izbjegavaju odgovornost za poduzimanje mjera, Ovo je svakako dovoljan signal da se moraju mjenjati određeni stavovi kao npr. to je „viša sila“, protiv koje se malo šta može uraditi.

Odgovor na pitanje da li nizak nivo ličnih prihoda utiče na visinu poreske evazije, ističe 57% ispitanika (slaže se i potpuno se slaže).

Na pitanje o poreskoj evaziji negativno govore samo ljudi koji nisu direktno odgovorni za njeno suzbijanje? Očito da ispitanici pokazuju da poreska evazija nije samo problem onih koji su u poziciji, već da je to problem cijelog društva. Stavovi i odgovori ispitanika slažem se 28% i ne slažem se 31% potvrđuju koliko je ovo kompleksno pitanje. Razlog za zabrinutost nalazimo u stavovima da 28% ispitanika niti se slaže, niti se ne slaže sa stavom.

Pitanje „razlog za poresku evaziju je slaba edukacija“, pokazuje da su ispitanici značajno podijeljeni, 40% se ne slaže a 33% se slaže. Ako ovaj odgovor gledamo u kontekstu da je edukacija preduslov za borbu protiv poreske evazije svakako da se ovo uklapa u jedan opšti zaključak i čini se da još uvijek nije dovoljno razvijena svijest o značaju edukacije. Zasiurno je da edukacija može povećati nivo poštivanja i sprovođenje poreskih zakonskih propisa.

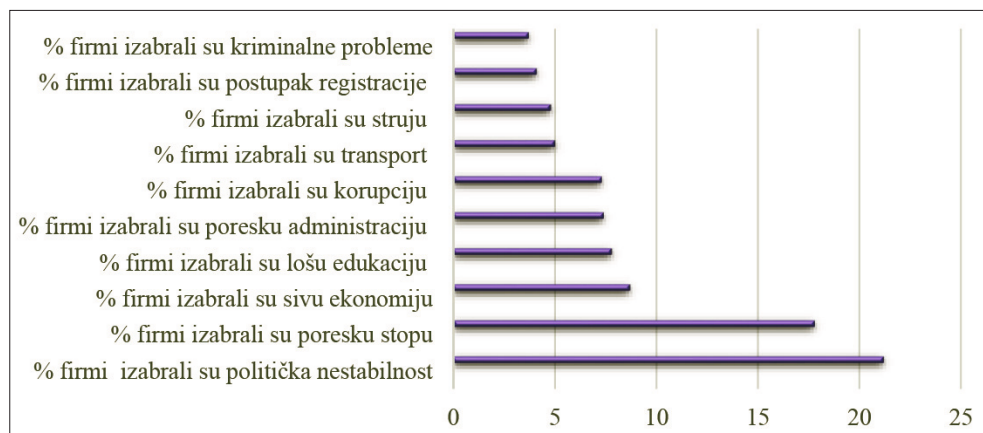
Na pitanje da li je poreska evazija podjednako prisutna u svim zemljama, ističu ispitanici 55% (oni koji se ne slažu i uopšte se ne slažu). S obzirom na navedeno, ispitanici ukazuju da je poreska evazija više posljedica eventualno subjektivnih faktora.

Odgovorom ispitanika da je poreska evazija nedokaziva, 52% ispitanika se ne slaže, pokazuju da je potrebno preduzeti određene mjere i da se moraju naći efikasniji pristupi za efikasniji način procesuiranja poreske evazije.

Shodno pitanju da li mediji pretjeruju kad ukazuju na štetnost poreske evazije, 62% ispitanika se ne slaže (50% se ne slažu ili 12% uopšte se ne slažu) da mediji ne pretjeruju sa ukazivanjem na štetnost poreske evazije. Kroz odgovore na pitanje koje se odnosi na zastupljenost poreske evazije u medijima, kao i ukazivanja na njihovu štetnost, mogli smo utvrditi dosljednost odgovora naših ispitanika koji su shvatali teškoće i značaj borbe protiv poreske evazije.

Dodatno u ovom radu prikazati ćemo istraživanje Svjetske banke, kako su rangirane prepreke koju utiču na poslovno okruženje firmi u Bosni i Hercegovini. Uzimajući u obzir istraživanje Svjetske banke na uzorku od 362 ispitanika iz septembra 2019. godine, isto ukazuje na najveće prepreke s kojima se firme u privatnom sektoru u Bosni i Hercegovini susreću. Dobiveni podaci predstavljeni su grafički. Grafikon 2 sažima ključne činjenične pokazatelje na državnoj razini za svaku od tema poslovnog okruženja (World Bank Open Data).

Grafikon 2. Rangiranje prepreka koju utiču na poslovno okruženje firmi u Bosni i Hercegovini

Izvor: (World Bank Open Data, 2020)

Savremeno poslovno okruženje zauzima jaku ulogu po pitanju nastanka poreske evazije. Kada je u pitanju rangiranje prepreka koju utiču na poslovno okruženje firmi u Bosni i Hercegovini, deskriptivna analiza podatak daje slijedeće rezultate: politička nestabilnost, visoka poreska davanja, siva ekonomija, loša edukacija, slaba poreska administracija i korupcija su glavne osobine slabog poslovnog okruženja u BiH.

BiH kao zemlja u razvoju i tranziciji susreće se s različitim nedostacima a ima i specifične probleme pogotovo po pitanju političke nestabilnosti, što se ističe u grafikonu 2. Shodno dostavljenom podatku u odgovorima od strane ispitanika (21,2%) govori

da je uređenje političkog ambijenta jedan je od glavnih preduslova za bolje poslovno okruženje što može pozitivno uticati na smanjene poreske evazije.

Kada je u pitanju visoka poreska stopa, ona može biti iskazana kao barijera i nepovoljno djelovati na firme i iz (grafikona 2.) da se zaključiti da je ista iskazana kao problem. Na osnovu iznesenog a zbog činjenice da poreski obveznici osjećaju porez relativno kao teret a visoka stopa oporezivanja dodatno podstiče poresku evaziju, može se zaključiti da se poreska evazija može smanjiti ako se smanji visina poreske stope. Pitanje odabira optimalne visine poreske stope predstavljaju značajan element za dizajn same nacionalne politike oporezivanja.

Opšta percepcija ispitanika je da uređenje neformalnog sektora veliki problem i ostaje velika prepreka u BiH. Ovakav nalaz istraživanja je dobra indicija za mjere koje treba preduzimati za poboljšanje i dostizanje standarda.

Odgovor ispitanika po pitanju “loše edukacije” poklapa se sa stavovima iz “an-kete” i svakako se uklapa u jedan zaključak da se mora raditi na razvijanju svijesti o značaju edukacije.

Značajan broj ispitanika (7,4%) ispitanika iskazuje da poreska administracija predstavlja prepreku. Odgovori po ovom pitanju vjerovatno ukazuju na problem postojanja više poreskih administracija u BiH.

Na grafikonu (2.) se jasno vidi da korupcija predstavlja problem i prepreku u BiH (7,3% ispitanika).

Dakle, iz prethodno navedenog, a na osnovu podataka sa ova dva grafikona (1. i 2.) može se zaključiti da faktori visina poreske stope i kazne uz političku nestabilnost imaju značajan efekat na poresku evaziju. Dakle, zaključujemo, da uspostava efikasne poreske politike uz zaoštavanje kaznene politike i povećanje političke stabilnosti može doprinijeti efikasnom suzbijanju i suprostavljanju svim oblicima poreske evazije.

ZAKLJUČAK

U današnjoj ekonomskoj situaciji a posebno zbog najnovijih saznanja o COVID-19 pandemiji, država i društvo treba da budu posebno zainteresirani za sagledavanje egzistirajućih faktora poreske evazije i za iznalaženje načina za efikasno suprostavljanje poreskoj evaziji. Poreska evazija je kompleksan fenomen i nijedna država, bez obzira na stepen razvoja, nije pošteđena izazova po pitanju poreske evazije. Ovaj rad je pokušaj da se poreska evazija analizira do sada sa slabo osvijetljene strane putem upitnika a posebno je pitanje kako mogu biti stvoreni uslovi za poboljšanje trenutnog stanja putem uspostavljanja modernog pristupa za borbu protiv poreske evazije. Na osnovu analize rezultata istraživanja dobivenih prije svega primarnim istraživanjem možemo da zaključimo da je visina kazne je jedna od važnijih determinanti poreske evazije. Uvođenje odgovarajućih kazni može povećati poresku disciplinu i unaprijediti poštivanje i sprovođenje poreskih zakonskih propisa. U tom pravcu, potrebno je temeljito poznavanje faktora poreske evazije i ovakvim rješenjima trebalo bi da se postigne preventivno dejstvo, a posljedično i represivno. Na kraju, nužno je podizati nivo političke sigurnosti, jer bez podizanja i povećanja političke sigurnosti unutar države svaka borba protiv poreske evazije je ograničena. Istraživanje sprovedeno u ovom radu opravdava, pokazuje i otvara prostor za nova istraživačka pitanja u vezi analize i mjerenja poreske evazije a to podrazumjeva jedan multidisciplinarni pristup posebno sa aspekta ponašanja poreskog obveznika i njegove odluke da li će poštovati

poreske zakonske propise. S obzirom na kompleksnost predmeta istraživanja smatramo da bi trebalo nastaviti sa daljnim istraživanjima kako bi se u narednom razdoblju došlo do odgovora na pitanja sagledavanja sadržaja i značaja pojedinih faktora neophodnih za razumijevanje poreske evazije. Dakle, jako je bitno poduzimanje mjera i aktivnosti u cilju poboljšanja stanja. Polazeći od prezentiranog u radu, odnosno analizom i mjerenjem faktora poreske evazije, generalno se može izvesti opšti zaključak da prioritet i poseban akcenat treba dati ovim faktorima koji su spomenuti u istraživanju, putem kojih se može uz mjere i aktivnosti brže i efikasnije doći do poboljšanja stanja.

LITERATURA

- (2020). *World Bank Open Data*. Washington DC: World Bank.
- Alm, J. (2012). Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies. *Int. Tax Public Finance* 19, 54–77.
- Biljan-August, M., Pivac, S., Štambuk, A. (2007). *Upotreba statistike u ekonomiji, Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci*. Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Devos, K. (2014). *Factors Influencing Individual Taxpayer Compliance Behaviour*. Springer Science+Business Media Dordrecht.
- Feige, E., Cebula, R. (2011). America's Underground Economy: Measuring the Size, Growth and Determinants of Income Tax Evasion in the U.S.,
- Jovašević, D., Gajić-Glamočlija, M. (2008). *Poreska utaja-oblici ispoljavanja i mere suzbijanja*,. Beograd: Beosing.
- Rovčanin, A. (2006). *Upravljanje finansijama*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Sarajevo.
- Schneider, F., Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes and Consequences, *Journal of Economic Literature* 38, 77-114.
- Slemrod, J., Yitzhaki, S. (2000). Tax avoidance, evasion, and administration. *Working Paper* 7473.
- Terzić, S., Wolfgang, B., Kljajic, Ž. (2018, decembar). Determinante poreske evazije u Bosni i Hercegovini. *Emc Review Economy and Market Communication Review, Vol. VIII/No. II*, 321-337.
- Terzić, S. (2018). Model determinacije objektivnih i subjektivnih faktora poreske evazije. In *Doktorska disertacija* (pp. 1-349). Banja Luka: Univerzitet u Banja Luci Ekonomski fakultet.
- Terzić, S., Berger, W. (2020, June). Organizacija poreske administracije u funkciji smanjenja poreske evazije. *Emc Review Economy and Market Communication Review, X(No. I)*, 118-135.

ANALYSIS AND MEASUREMENT OF TAX EVASION FACTORS USING QUESTIONNAIRE-EXAMPLE FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA

Saudin Terzić

Assistant professor; University Vitez, Faculty of Economics; Indirect Taxation Authority of Bosnia and Herzegovina;
saudin.terzic@uino.gov.ba; ORCID ID: 0000-0003-1337-6608

Wolfgang Berger

PhD; Federal Ministry of Finance Vienna; University of Vienna, Austria, w.berger@bmf.gv.at; ORCID ID: 0000-0002-5684-0653

Marian Wakounig

PhD; University of Maribor, Slovenia; marian@wakounig.at, ORCID ID: 0000-0002-1358-3044

Summary: *Analysis and measurement of tax evasion is a very important issue primarily for the tax administration. The purpose of this article is first to show how to analyze tax evasion via a questionnaire. In Bosnia and Herzegovina, as well as in the EU countries and other countries in the region and the world, ensuring fighting tax evasion has never been important than it is today. Tax evasion can't observe in isolation from the rest of society. Maximising the revenue collected by promoting fighting tax evasion is the main responsibility of a tax administration. According to current knowledge, it is not possible to precisely quantify the range of individual factors on the very occurrence of tax evasion and the analysis and measurement of tax evasion factors does not have an easy path and is not an easy task. There are numerous studies on the influence of certain factors of tax evasion. This study highlighted the importance of factors that determine tax evasion. The objectives of this article are to give how to analyse and measure tax evasion. Due to the financial and economic crisis, the issue of tax evasion in order to improve the state of public finances. The answer to the question is very complex for several reasons. Factors of tax evasion change dynamically over time due to economic conditions, business innovation, e-commerce development, economic crisis and today COVID pandemic, political stability, resource availability, competitive situation, quality and capabilities of state institutions, tax legislation, etc. A survey of respondents' attitudes towards tax evasion was conducted in order to analyze and measure tax evasion factors. The primary research of the respondents has been conducted, in order to analyze and measure the factors of tax evasion. The study adopted a quantitative survey design, convenience sampling technique, and questionnaire as a data collection instrument. We found that the introduction of appropriate penalties can increase tax discipline and improve compliance with and enforcement of tax laws. Such solutions should achieve a preventive effect, and consequently a repressive one. In the end, it is necessary to raise the level of political security, because without raising and increasing political security within the state and fight against tax evasion is limited. A key point is that require legislative change to maximise the suggestions above. Starting from the presented in the paper, ie analysis and measurement of tax evasion factors, a general conclusion can be made that priority and special emphasis should be given to these factors mentioned in the research, through which measures and activities can improve the situation faster and more efficiently. Furthermore, in line accordance with*

economic trends, this paper can contribute to the literature by presenting the results and shows that the questionnaire can be used to recognize the observed phenomenon. Finally, it is worth recognising a need for new research questions regarding the analysis and measurement of tax evasion.

Keywords: taxation; tax evasion; questionnaires.

JEL classification: H20, H26, H29.

PRILOG

Prilog 1. Upitnik

1.1. Poreska evazija predstavlja najveću koccnicu razvoja društva				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	7	2,3	2,3	2,3
ne slažem se	58	19,3	19,3	21,7
niti se slažem niti se ne slažem	23	7,7	7,7	29,3
slažem se	156	52,0	52,0	81,3
potpuno se slažem	56	18,7	18,7	100,0

1.2. Osobe sa "visokim pozicijama" ne pridržavaju se normi u društvu				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	6	2,0	2,0	2,0
ne slažem se	30	10,0	10,0	12,0
niti se slažem niti se ne slažem	38	12,7	12,7	24,7
slažem se	147	49,0	49,0	73,7
potpuno se slažem	79	26,3	26,3	100,0

1.3. Poreska evazija je podjednako prisutna u svim zemljama				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	23	7,7	7,7	7,7
ne slažem se	142	47,3	47,3	55,0
niti se slažem niti se ne slažem	48	16,0	16,0	71,0
slažem se	72	24,0	24,0	95,0
potpuno se slažem	15	5,0	5,0	100,0

1.4. O poreskoj evaziji negativno govore samo ljudi koji nisu direktno odgovorni za njeno suzbijanje				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	13	4,3	4,3	4,3
ne slažem se	92	30,7	30,7	35,0
niti se slažem niti se ne slažem	85	28,3	28,3	63,3
slažem se	84	28,0	28,0	91,3
potpuno se slažem	26	8,7	8,7	100,0

1.5. Kazne/sankcije za poresku evaziju su nesrazmjerne i neefikasne i trebaju biti daleko strožije

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	4	1,3	1,3	1,3
ne slažem se	44	14,7	14,7	16,0
niti se slažem niti se ne slažem	41	13,7	13,7	29,7
slažem se	143	47,7	47,7	77,3
potpuno se slažem	68	22,7	22,7	100,0

1.6. Poreska evazija je u najvećem broju slučajeva nedokaziva

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	23	7,7	7,7	7,7
ne slažem se	158	52,7	52,7	60,3
niti se slažem niti se ne slažem	33	11,0	11,0	71,3
slažem se	77	25,7	25,7	97,0
potpuno se slažem	9	3,0	3,0	100,0

1.7. Poreska evazija je jedan od važnijih pokazatelja pada sistema vrijednosti

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	2	,7	,7	,7
ne slažem se	30	10,0	10,0	10,7
niti se slažem niti se ne slažem	48	16,0	16,0	26,7
slažem se	173	57,7	57,7	84,3
potpuno se slažem	47	15,7	15,7	100,0

1.8. Nizak nivo licnih prihoda utice na visinu poreske evazije

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	12	4,0	4,0	4,0
ne slažem se	79	26,3	26,3	30,3
niti se slažem niti se ne slažem	37	12,3	12,3	42,7
slažem se	135	45,0	45,0	87,7
potpuno se slažem	37	12,3	12,3	100,0

1.9. Poreska evazija je uobicajena pojava za zemlje u tranziciji

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	10	3,3	3,3	3,3
ne slažem se	42	14,0	14,0	17,3
niti se slažem niti se ne slažem	40	13,3	13,3	30,7
slažem se	168	56,0	56,0	86,7
potpuno se slažem	40	13,3	13,3	100,0

1.10. Mediji pretjeruju kad ukazuju na štetnost poreske evazije

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	36	12,0	12,0	12,0
ne slažem se	151	50,3	50,3	62,3
niti se slažem niti se ne slažem	60	20,0	20,0	82,3

slažem se	42	14,0	14,0	96,3
potpuno se slažem	11	3,7	3,7	100,0

1.11. Rijetki su poreski obveznici koji nisu pocinili poresku evaziju

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	9	3,0	3,0	3,0
ne slažem se	72	24,0	24,0	27,0
niti se slažem niti se ne slažem	45	15,0	15,0	42,0
slažem se	138	46,0	46,0	88,0
potpuno se slažem	36	12,0	12,0	100,0

1.12. Poreska evazija je tradicionalno karakteristicna za naš mentalitet

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	11	3,7	3,7	3,7
ne slažem se	70	23,3	23,3	27,0
niti se slažem niti se ne slažem	46	15,3	15,3	42,3
slažem se	140	46,7	46,7	89,0
potpuno se slažem	33	11,0	11,0	100,0

1.13. Razlog za poresku evaziju je slaba edukacija

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
uopšte se ne slažem	25	8,3	8,3	8,3
ne slažem se	118	39,3	39,3	47,7
niti se slažem niti se ne slažem	31	10,3	10,3	58,0
slažem se	99	33,0	33,0	91,0
potpuno se slažem	27	9,0	9,0	100,0

Izvor: (Terzić, 2018, p. 348)